

Italia. W dziejach sztuki i kultury art. Słowiańszczyzny wśr. różne centra Italii odgrywały doniosłą rolę pośrednio lub bezpośrednio, jakkolwiek oddziaływanie to nie było wszędzie jednakowo silne i równomierne — najsilniejsze z natury rzeczy w centrach Słowian związanych poprzez Kościół jak i związki gosp. i polit. z Rzymem i Zachodem, a słabsze w krajach bardziej odległych i związanych z Bizancjum i prawosławiem. W okresie przedromańskim i rom. rola I. jako dominującego ośrodka twórczego zaznacza się zwłaszcza w krajach dziejowo i kulturalnie najbliższych z nią związanych, tj. w Dalmacji i Istrii. W pierwszej z nich związki z I. były po prostu kontynuacją zajęć Dalmacji przez Rzymian i szybka romanizacja kraju pociągnęły za sobą także

romanizację kultury wraz ze sztuką, która w dużej mierze stała się sztuką prowincji rzym., jakkolwiek z biegiem czasu docierały do niej również elementy wschodniohellenistyczne, a w okresie wczesnobiz. także biz. i wschodniochrześc. W okresie starochorw., a także jeszcze rom. oraz wczesnogotyckim, wytwarzają się w architekturze Dalmacji liczne typy i formy o rysach swoistych, będących czasem punktami wyjścia późniejszego rozwoju stylu rodzimego, nawiązujących do różnych wzorów, zarówno przejętych z Italii, jak i z innych środowisk (państwo Karolingów, Bizancjum), przy czym zaznaczają się różnice między architekturą miast na wybrzeżu a ich zaplecza w głębi lądu. Działalność kult. i art. miast z ludnością rom. niedługo po najeździe i osiedleniu się plemion chorw. i serb. odnawia dawne tradycyjne związki z miastami po drugiej stronie Adriatyku. Architektura zaś środowisk chorw., zwłaszcza w fazach początkowych, przejmuje oprócz miejscowych tradycji poantycznych jak i oddziaływań frankońsko-karolińskich wzory ital. raczej dopiero z drugiej ręki, za pośrednictwem owych miast. Jeszcze wyraźniej występuje w tym okresie rola Italii w zakresie sztuki zdobniczej, gdzie ornamentyka plecionki „starochorwackiej” przejęta została bezpośrednio ze wzorów ital. Wzorów ital. dostarczało również najstarsze malarstwo książkowe, a z chwilą osiedlenia się w Dalmacji zakonu benedyktyńców (ob. Benedyktyńcy w Dalmacji) napłynęły do kraju także wzory architektury klasztornej Italii pld., które w następstwie stały się m. in. także wzorami typów parafialnych kościołów starochorw. (np. Žažvić, Knin i in.). Z Italii również przejęto typy wielkich rom. katedr miast dalm., zarówno z Włoch pld. (Kotor, Dubrovnik, Trogir), jak i z Włoch pñ. (Zadar, Rab, Pag i in.). Te same tradycje utrzymują się w dalszym ciągu także w monumentalnej architekturze gotyckiej Dalmacji. Nie mniej oczywiste są związki z Italią w wśr. sztuce Istrii, gdzie w ślad za dawnymi, właściwie nigdy nie zerwanymi, tradycjami z epoki późnoantycznej i wczesnochrześc. długo utrzymywały się na samym wybrzeżu ścisłe kontakty z sąsiednią Italią. W głębi tego pñ., jak i na Wyspach Kwarnerskich rozwijały się nadal odmiany prowincjonalne wzorów tradycyjnych, gdzie w związku z dziejami polit.-gosp. w głębi kraju zamieszkałego przez ludność chorw. i śñ. (a także Cziczów) do tradycji i podniet ital. dołączyły się w późniejszym średniowieczu także elementy sztuki alpejskiej. Najbardziej charakterystyczne są jednak dla okresu wczesniejszego dokumenty oddziaływania sztuki ital. na najstarszą zachowaną sztukę serb., tzw. Serbii Przymorskiej, czyli Duklji lub Zety (ob.), a w okresie nieco późniejszym także sztukę Raški, czyli królestwa Nemanjiciów. W pierwszej z nich nad elementami biz. stanowczo górują elementy ital. Nadają one tej sztuce charakter rom. (w malarstwie książko-

wym Ewangeliarz Mirosława — ob., oraz w architekturze m. in. Rtac na Spiču w Czarnogórze). Architektura sakralna Raški i jej dekoracja rzeźbiarska nie są do pomysłenia bez silnego wkładu elementów architektury i rzeźby dekoracyjnej rom. (Djurdjevi Stupovi, Studenica, Žiča, Gradac, Dečani i in.). W pewnym sensie stanowi ona jakby swoistą odmianę „serbsko-bizantyjską” ital. architektury rom. Docierała ona tutaj po części za pośrednictwem centrów i wzorów dalm., a po części bezpośrednio z Italii pld. (Bari i in.), z którą Serbia Nemanjiciów utrzymywała bliskie kontakty zarówno handlowe, jak i kult. Echa tego oddziaływania Italii występują poniekąd także jeszcze w architekturze sakralnej w dorzeczu Morawy. Rzadsze i mniej wyraźne, ale bezsprzeczne są punkty styeczne z Italią w dziedzinie serb. malarstwa ściennego i ikonowego; świadczy o tym choćby przykład ikony św. Piotra i Pawła w Pinakotece Watykańskiej, dar wotywny dwóch królów i jednej królowej serb. z ich portretami (ob. Serbia — sztuka, Ikona).

Ekspansja sztuki Italii w okr. wcz. średniowiecza na pozostałe obszary zamieszkałe przez Słowian (pld. i zach.) szła raczej drogami pośrednimi. Przeważają bowiem podniety i wzory sztuki centrów zach., alpejskich i środkowoeur.; nawet w tak doniosłym ośrodku na ziemi ital., jak Akwileja, związanym z terenami Istrii i ziem shn., elementy ital. łączą się z pierwiastkami alpejskimi. Znaczenie Italii dla Europy środkowej i wsch. w okresie przedrom., jak i w związku z rozpowszechnieniem architektury rom. wydaje się najwyraźniejsze w dziedzinie architektury, poniekąd także i rzeźby. Tak np. rzeźba monumentalna kościoła w Svatym Jakubie (ob.) koło Kutnej Hory w Czechach bezsprzecznie wykazuje związki z wzorami ital., a na pokrewieństwo z rzeźbą północnówl. wskazują kolumny kościoła w Strzelnie (ob.). Na pewno Italia, w danym wypadku Lombardia, miała swój udział, jakkolwiek nie decydujący, także w kształtowaniu się architektury w w. XII i XIII na Rusi Włodzimiersko-Suzdalskiej. Głębiej sięgał jednak impuls Italii w okresie późniejszym, kiedy już w związku ze sztuką Giotto i z rozkwitem malarstwa sieneńskiego na początku XIV w. wzory nowej sztuki wł. poprzez Awinion, a po części także bezpośrednio, dotarły do Pragi Karola IV, skąd nowa sztuka rzeźbiarska i malarska promieniowała na Europę środkową, m. in. także Polskę. Nie należy też zapominać, że poprzez Italię i w przekształceniach ital. docierały do krajów Słowian pld. i zach. także wotywnne obrazy biz. Ob. też Serbia — sztuka, Chorwacja — sztuka, Słowenia — sztuka, Czechy — sztuka, Polska — sztuka, Ruś — sztuka, Dalmacja — sztuka.

Lit.: pod wymienionymi hasłami; także W. Molè, *Sztuka Słowian południowych*, W-w 1962, zwłaszcza rozdział końcowy. [Wojśław Molè]